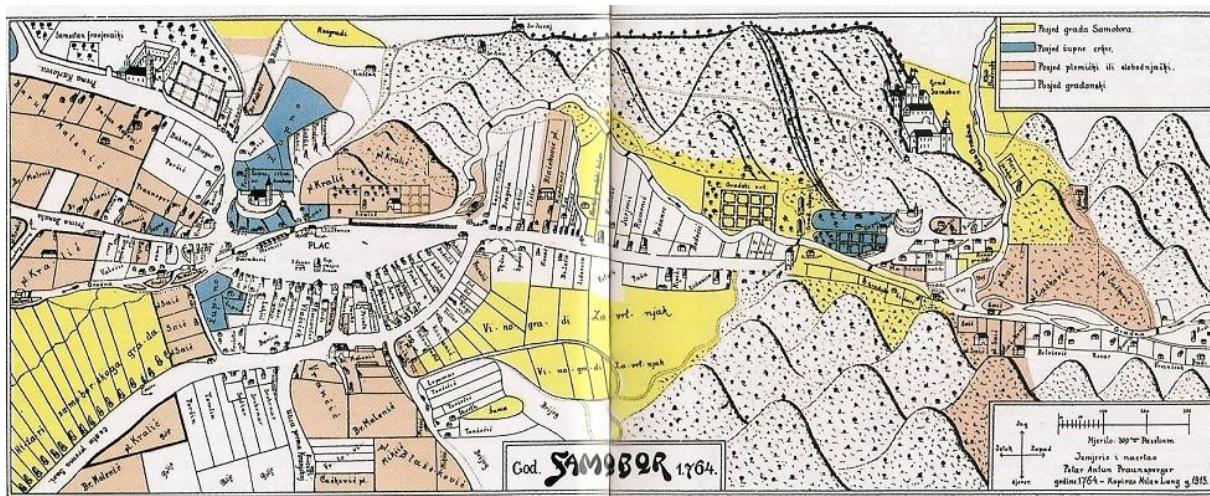

URBANISTIČKI RAZVOJ SAMOBORA

On leži u kotlini, okružen bregovima, tako da se grad iz bregova bregovi iz grada stalno vide. S južne strane prodiru do samog centra grada, uspostavljajući jasan kontrast, a sa Stražnika, Anindola i sa starog grada pruža se pogled na grad koji leži kao na dlanu.

A. Weber Tkalčević

Krasan je Samobor. Blizina s glavnim gradom daje mu čar blizog ladanja kao Tiburu (Tivoliju), Versaillesu, Saint-Cloudu, Schönbrunu, Windsoru. Okolica je srećna kombinacija od gore i ravnice, polja šume, vrta i prirode, rijeke i planine, sela i zaseoka, grada i ladanja. Krenite uz potok kroz brda kao kroz ogroman sjenasti drvoređ, kao između ogromna dva zelena plata u starodrevno selo Rude, i eto vas u klasičnoj planinskoj dolini, dok ste istodobno na istoku, na protivnoj strani za sat pješke u ribarskom, posavskom selu otoku ili pod šimširima parka u divnim Gregorijančevim Mokricama nad slovenskom Savom.

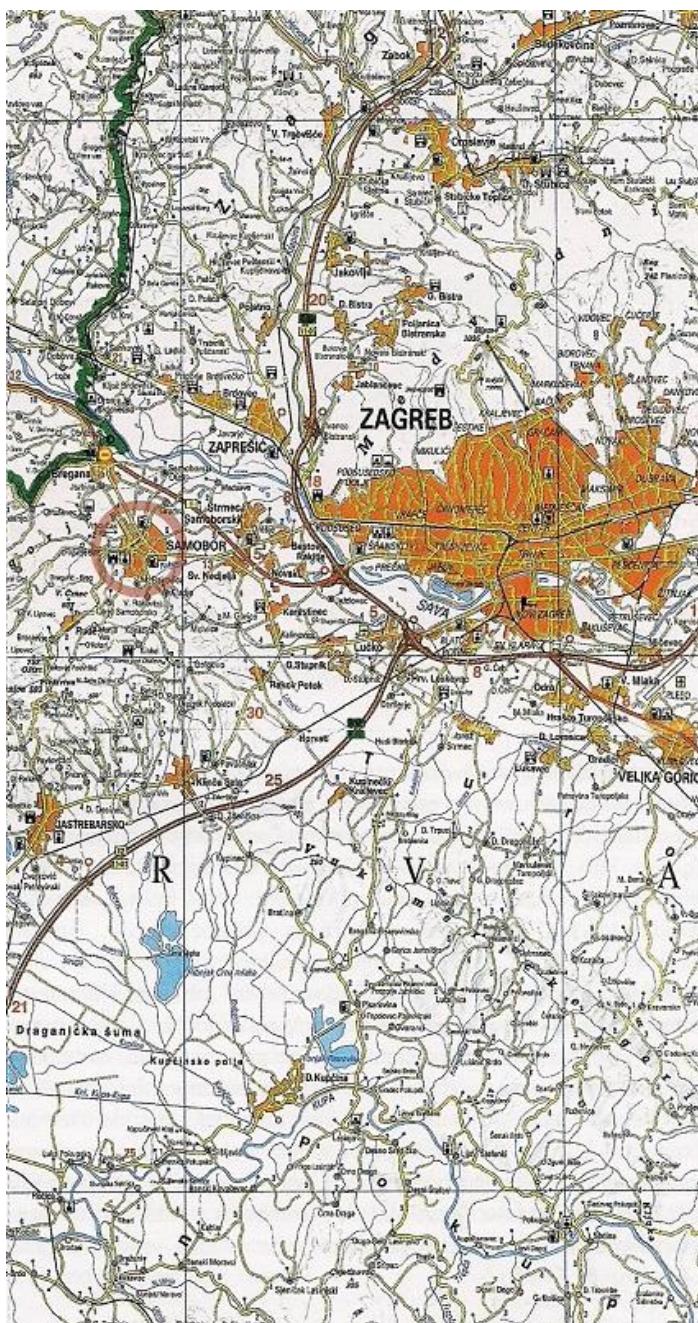
A.G. Matoš, Naši ljudi i krajevi, 1937.

U urbanističkom istraživanju gradova u novije se vrijeme posebna pozornost posvećuje "slici grada". Na njezinu važnost prvi je upozorio Kevin Lynch¹, koji sliku grada definira kao "ono fizičko svojstvo objekta (grada kao cjeline) koje će s velikom vjerovatnošću u svakom promatraču pobuditi snažan dojam; to je onaj oblik, boja ili razmještaj predmeta koji olakšavaju stvaranje prepoznatljivih, snažno strukturiranih i u najveći mjeri upotrebljivih mentalnih slika ambijenta." Sadržaj tih slika grada Lynch tvori pet vrsta elemenata: putevi, granice, četvrti, čvorista i orientacijske točke. Ch. Norberg – Schultz², podsjećajući nas na jedan odavna poznat pojam, ističe da je „istinski 'lijep' onaj grad koji ima osobito izražen *genius loci*“, tj. identitet, ili značaj. A takav, istinski lijep grad, koji ima identitet, jest Samobor. Njegov identitet ne tvore toliko brojne građevine iznimne povijesne i arhitektonske vrijednosti, nego ponajprije prepoznatljivi sklopovi malogradске i rezidencijalne stambene arhitekture okružene perivojima, zaokruženi ambijenti povijesne urbane jezgre - trgovi, ulice, inzule, interijeri.

Samobor pripada kategoriji prirodno, organski oblikovanih gradova, koji su se razvijali postupno i spontano. Na taj proces utjecale su povijesne i gospodarske prilike, prostorna ograničenja i geomorfološka

obilježja reljefa, kojima se grad prilagođavao ili se njima koristio za isticanje značenja građevina na povиšenim pozicijama: gradova utvrda, crkvice ili kapela. Ulični smjerovi obično završavaju vertikalom crkvenog tornja, upućujući na "srednjovjekovni urbanizam".

Zemljopisni položaj Samobora

na Anindolu te sv. Vida na Vrhovčaku signiraju pozicije uzvisina poput svjetionika.

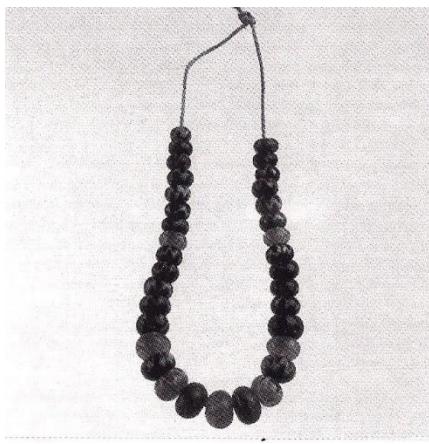
Samobor se nalazi na spoju dviju geomorfološki različitih regija, planinskog masiva Žumberačko-samoborskog gorja i Savske nizine. Samoborsko polje u uskoj kotlini Gradne, pritoke Save - obrubljeno s južne strane brdom Tepec, a sa sjevera Stražnikom - ograničen je prostor za razvoj naselja. Rudarska i Lipovca Gradna, koje se u Taborcu ulijevaju u jedinstven tok Gradne, bile su sa svojim dolinama prirodna osnova za trasiranje povijesnih puteva. Pretpostavila se da je širim područjem Samobora još u prapovijesti prolazila trasa glasovitog jantarskog puta. U antici je to prostor na zapadnoj granici rimske provincije Pannoniae, *porta na raskrižju* međunarodnih prometnih pravaca: savske magistrale, koja je povezivala Akvileju s panonskim provincijama, odnosno istočnim Rimskim Carstvom, i ceste koja je sa sjevera povezivala savsku i dravsku magistralu i nastavljala se područjem današnjeg Samobora, preko Japetića, prema moru.

Naselje se iz uske kotline rječice Gradne, kao prirodnog utočišta, proširilo na dolinu Samoborskog polja, a u novije doba i na padine okolnih brda.

Po svom položaju Samobor je *grad na vidiku*, a najsnažniji dojam ostavljaju jasni obrisi grada kada mu prilazimo s istoka, iz smjera Zagreba. Iz središta grada izdižu se tornjevi župne crkve sv. Anastazije i franjevačke crkve sv. Marije. Te se prostorne dominante vide iz gotovo svake ulice u povijesnoj jezgri, ali i iz širih prilaznih smjerova, te služe kao orientacijske točke. Kapela sv. Jurja i sv. Ane

Najstarije svjedočanstvo o Samoboru kao povijesno stabilnom naselju jest povelja Bele IV. Iz 1242., kojom je Samobor dobio naslov „slobodnoga kraljevskog trgovišta³.

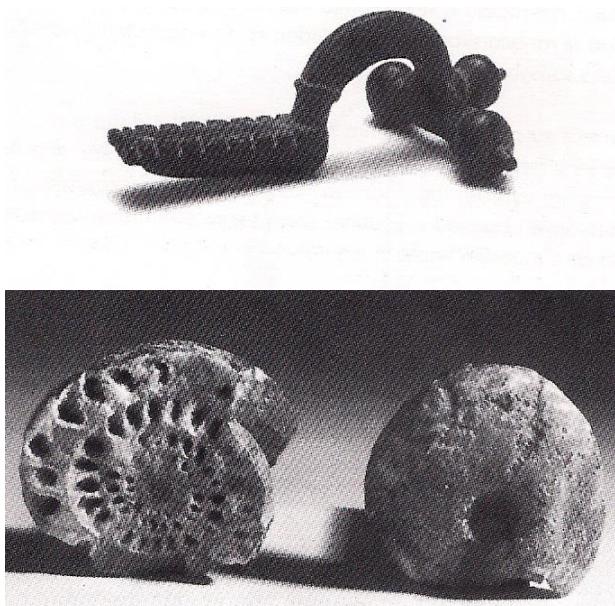
Od prapovijesti do XIII. stoljeća

Arheološki nalazi pokazuju da je područje Samobora i okolice bilo naseljeno već u paleolitu⁴: na brdima iznad Samobora: Stražniku, Hajdovčaku i Gradišcu pronađeni su uporabni predmeti, kamene sjekire”, dijelovi oružja i oruđa. Iz razdoblja kulture brončanog i željeznog doba (IX.-V. st. pr. Kr.) ostali su materijalni tragovi koji upućuju na naselja na području Budinjaka, Velikog Lovnika, Popov dola.⁵

Tijekom II. i I. stoljeća pr. Kr. na Žumberačko-samoborskom gorju obitavalo je ilirsko pleme Japoda, od kojega potječe ime planine Japetić. Iz tog razdoblja, od Japoda i Kelta, potječu brojni arheološki nalazi kao što su grobni humci, oružje, posude, novci. Keltskom plemenu Tauriska pripisuju se srebrni novčići "samoborci", pronađeni u blizini⁶. U antici je područje Samobora, kao rubno područje ilirskih provincija, bilo pod upravom rimske općine Andautonije.⁷ U okolini Samobora otkriveno je više antičkih lokaliteta: Hamor - dijelovi rimske ceste i kamenog zida s urezanim tragovima kotača; Kerestinec i Janjci dol (kamena plastika), Okić (kamenolom), Savrščak (kasirala), Jelenščak (žrtvenik).⁸ Nekropola u selu Gornja Vas na Žumberku s oko šezdeset grobova iz rano carskog razdoblja jedan je do najznačajnijih antičkih lokaliteta samoborskog područja.⁹

Ceste koje su prema povijesnim izvorima u antičko doba prolazile i križale se u neposrednoj blizini povijesne jezgre Samobora svjedoče o prometnoj važnosti tog područja. Glavna rimska cesta prolazila je dolinom Save i Lipovečke Gradne, zatim preko sedla ispod Japetića i Prilipja do Quadrate i dalje prema Siscii.¹⁰

Oko Bregane i prema selu Sv. Jelena, posebice između Save i ceste koja vodi iz Samobora u Breganu, postoje ostaci ograda i vrata (*indagines i portae*) kojima su se obilježavale granice mađarske države u XIII. stoljeću.¹¹ Kako istodobno postoje i ostaci cesta koje su podizali Rimljani u Panoniji, moguće je da su te ograde i vrata ostaci znatno ranije organizacije prostora.¹²

Iz starokršćanskog razdoblja potječu grobni kamenovi s urezanim križem, pronađeni u kamenolomu kod Okića iz IV. stoljeća.¹³ Starokršćanskog su podrijetla i imena patrona župne crkve sv. Anastazije u Samoboru i nekadašnje cistercitske crkvica sv. Helene u Heleni (današnji Šmidhen).¹⁴

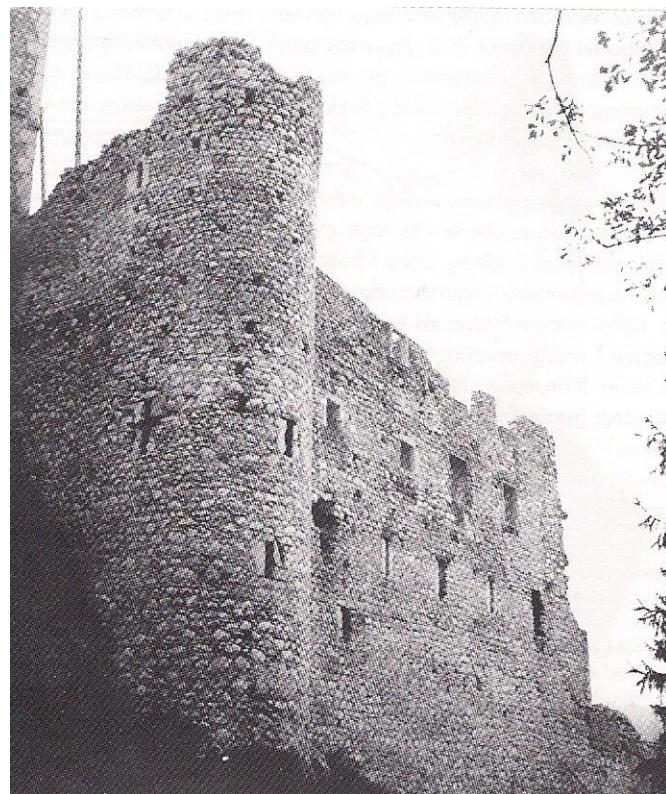
Iz ranosrednjovjekovnog razdoblja, kada se na ovo područje naseljava hrvatsko stanovništvo, nema arheoloških nalaza o obitavanju na tom području, ali toponimi, imena uzvisina i brda Gradišće i Gradiček te potoka Gradna upućuju na mogućnost postojanja gradina na brdima.¹⁵

Jugoistočno od Samobora nalazi se Okić, srednjovjekovna utvrda smještena na strmoj klisuri, koja se spominje od 1193. godine¹⁶ te utvrda Lipovec¹⁷. Samoborsko je područje u razdoblju prije 1251. godine bilo pod okićkom upravom.¹⁸

Iako se na osnovi arheoloških nalaza ne mogu donositi pouzdani zaključci o nastanku i formiranju naselja, a ni o kontinuiranom prijelazu iz jedne kulture u drugu, začetke formiranja Samobora ipak treba tražiti u razdoblju prije 1242. godine. Samobor je te godine mogao dobiti Povelju slobodnog kraljevskog trgovišta samo zato što je bio dosegnuo određeni stupanj svog prostornog i gospodarskog razvoja.

Razdoblje od polovice XIII. do konca XVI. Stoljeća

Stjecanjem naslova "slobodnoga kraljevskog trgovišta" stvoreni su temeljni preduvjeti za urbanistički razvitak Samobora. Kralj Bela IV. potvrdio je 1242. godine povlasticu koju je hospitima u Samoboru (hospifes nostri de Zubu) dodijelio 1240. godine herceg Koloman.¹⁹ Poveljom su Samoboru formalno priznata prava i obveze što ih je stvarno već imao: pravo slobodnog doseljavanja i odseljavanja, pravo izbora suca i svećenika za svoju crkvu, obveza plaćanja godišnjeg poreza za pravo trga i pravo izbora suca. Poveljom su određene i međe zemalja samoborskih mještana.²⁰ Grafički prikaz teritorija „oppidi Szamobor“, definiranog u povelji, izradio je 1762. godine samoborski geometar A. P. Praunsperger.²¹ Taj je teritorij bio znatno veći od današnjeg prostora grada. U tekstu se naglašava da su Samoborci kraljevski podanici, te da im vlasnici samoborske utvrde nisu feudalni gospodari.

Na razvoj samoborskog naselja bitno je utjecao i njegov pogranični položaj te gradnja utvrde - Staroga grada. U vrijeme sukoba ugarskog kralja Ladislava i češkog kralja Otokara Premisla II., pristalice češkog kralja grade utvrdu iznad samoborskog trgovišta u razdoblju od 1260. do 1271. godine.²² Ugarski kralj okićkom knezu, koji je, boreći se na njegovoj strani, osvojio utvrdu, daruje trgovište Samobor te pravo ubiranja tridesetine. Na početku XIV. stoljeća u Samoboru ima sakralnih građevina. U popisu župa Zagrebačke biskupije iz 1334. godine²³ spominju se Župna crkva sv. Anastazije, kapela sv. Helene (cistercitske opatije, koja je imala svoju prepozituru otprilike na mjestu današnje kapele), te kapela sv. Ane u samoborskoj utvrdi. U to vrijeme još nema kapele sv. Mihalja, ali je mogla biti podignuta nedugo poslije, budući da ta u osnovi gotička kapela, koja je poslije barokizirana, ima u svojoj strukturi očuvanih romaničkih elemenata. Legenda spominje i kapelicu Bl. Dj. Marije, koju je, bježeći pred

Tatarima, dao podići Bela IV. sredinom XIII. stoljeća.²⁴ Ta se kapelica u pisanim dokumentima prvi put spominje 1505. godine²⁵ a njezina je srednjovjekovna struktura integrirana u sloj današnje samostanske crkve.²⁶

Prostorna organizacija - matrica naselja

Iako nema povijesnih podataka o veličini, izgledu i načinu prostornog organiziranja naselja, iz dosad poznatih podataka može se zaključiti da je do XIII. stoljeća naselje Samobor postiglo takav stupanj svog socijalnog i prostornog razvoja da je moglo zahtijevati od kralja da mu dodijeli povlasticu slobodnoga kraljevskog trgovišta.²⁷ Naselje je bila organizirana oko župne crkve sv. Anastazije. Poveljom su Samoborci stekli pravo trga, odnosno održavanja sajmova. U tu svrhu morao je postojati tržni prostor namijenjen razmjeni roba. Na temelju analogije i kontinuiteta lokacije može se pretpostaviti da je to bilo u blizini crkve, na mjestu današnjeg trga. Nova crkva gradi se od 1671. do 1675. godine,²⁸ a povijesni izvori navode da je stara bila opasana zidom.²⁹ Budući da ovaj dio Samobora nikad nije bio ograđen zidinama, moguće je da je crkva sa svojim ogradnim zidom imala i određenu fortifikacijsku ulogu.

Drugo je prostorno žarište udaljeno oko kilometar u smjeru zapada od samoborskog naselja, a formirano je iz strateških razloga kao utvrda - Grad Samobor. U njegovu se podnožju, uz rječicu Gradnu i na mjestu gdje se današnja Starogradska ulica, koja prolazi uskom dolinom Gradne, račva na puteve prema Rudama te Lipovcu i Japetiću, razvilo podgrađe - naselje Taborec. Samoborski je grad u vrijeme opasnosti od Turaka bio uključen u obrambeni sustav samoborskog trgovišta, zajedno s varoškim tornjem i zidinama³⁰ koji su se na nj nadovezivali.

Sagrađeni su najvjerojatnije u doba kad i u ostalim gradovima i naseljima započinje intenzivnija gradnja obrambenih sustava.³¹ Varoški toranj i zidine (palisade) podižu se na zapadnom dijelu današnje Starogradske ulice, u blizini Taborca. Morfološka obilježja terena nedvojbeno su utjecala na način gradnje i odabir mesta zidina (ili palisada) i tornja, ispod grada, gdje se međusobno najviše približuju obronci Stražnika i Tepca, koji se ujedno koriste kao prirodni obrambeni elementi.³² Podizanjem zidina koje spajaju ova dva obronka zatvara se i Gradna sa svojom dolinom, te cesta koja prati njezin tok. Prolaz cestom nadzire se varoškim tornjem s vratima.

Prostorno žarište u Taborcu (ime kojega jamačno potječe od glagola „utaboriti se“) jest već spomenuta kapela sv. Mihalja, koja je neko vrijeme imala ulogu župne crkve, a smještena je unutar varoških zidina na povišenom platou, u podnožju samoborske utvrde, oko koje se nalazilo groblje.

S obzirom na strukturu, zanimanja i imovinsku ujednačenost stanovništva, te na osnovi analogije s današnjim okolnim ruralnim naseljima i očuvanim primjerima kuća iz baroknog razdoblja, mogu se pretpostaviti tipološka obilježja građevne strukture Samobora u srednjovjekovnom razdoblju. Najčešće su posrijedi prizemnice izdužena,

pravokutna tlocrta, koje u jednom dijelu imaju podrum, uvjetovan konfiguracijom terena, a bile su građene od lomljenog kamena (podrum i kuhinja) i drvene građe s ožbukanim pročeljima. Iz spisa iz

1581.³³ godine, koji bilježi sporove varošana i vlasnika samoborskog grada doznajemo o gospodarskim djelatnostima i zanimanjima stanovništva - bavili su se uzgojem stoke, vinogradarstvom, ribarenjem, drvarenjem, poljoprivredom, obrtima, bilo je gradskih i varoških kmetova. Te djelatnosti određuju organizaciju naselja i obilježja građevne strukture.

Fortifikacijske i civilne građevine

Izuzmemu li sakralne građevine svakako je najznačajniji i prostorno najistaknutiji objekt Grad - utvrda, koja se počinje graditi oko 1260. godine, a konačni oblik dobiva tek u XVI. stoljeću.³⁴ Služila je ponajprije za stanovanje. Taj srednjovjekovni grad podignut je na uzvisini kao visoka i neosvojiva tvrđava, a poslije, u doba renesanse, kada se pojavljuje artiljerija, pretvara se u tvrđavu s bastionima, nasipima i grabama. U njegovu jugozapadnom dijelu nalazi se kapelica sv. Ane. Zbog čestih promjena vlasnika više puta je bio adaptiran i preuređivan.

Za vladavine kralja Ljudevita, u razdoblju između 1567. i 1578. godine, gradi se peterokutna kula s artiljerijskim strijelnicama, a adaptira se i kapela sv. Ane³⁵. U podnožju grada, na Vugrinčaku, nalazile su se gradske staje, gospodarske zgrade i vrtovi. Jugozapadno od Staroga grada, u dolini Lipovečke Gradne, sagrađen je dvorac Podolje, vjerojatno potkraj XV. ili na početku XVI. stoljeća, koji je zajedno s Gradom osiguravao prilaz Samoboru sa zapadne strane. Postoje indicije da je na istoj lokaciji postojala starija

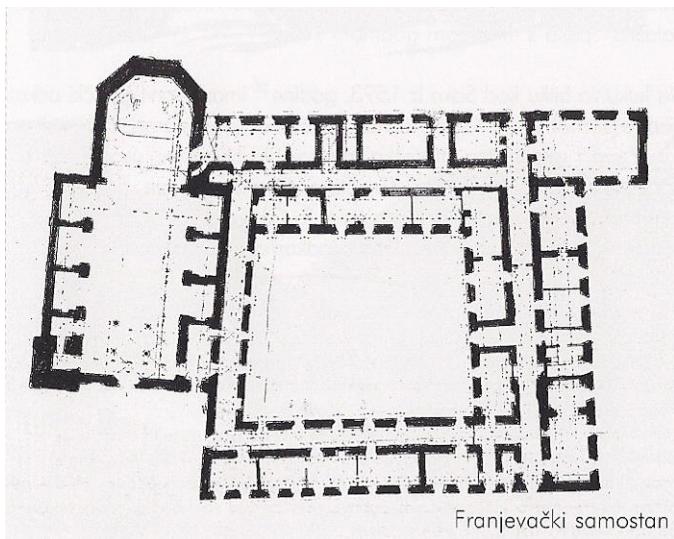
fortifikacijska građevina, koja je djelomično ugrađena u današnji dvorac. Na to upućuju puškarnice otkrivene na sjevernoj strani prizemlja dvorca. Pretpostavlja se da se dvorac koristio za potrebe tridesetničke postaje, budući da su njegovi prvi poznati vlasnici, obitelj Szaic de Pernice bili kraljevske tridesetnice egzaktoni. Na zaglavnom kamenu ulaznog portala označena je godina 1590., a u unutrašnjosti su očuvani konstruktivni elementi grebenasta svoda karakteristični za kasnu gotiku.³⁶

Godine 1535. spominje se prvi put škola u Samoboru, ali se zasad ne zna, gdje se nalazila.³⁷ U Hamoru je radila bakrom, u čijoj se strukturi nalazila opeka s utisnutom godinom 1558.³⁸

Na letku za bitku kod Siska iz 1593. godine³⁹ imamo prvi grafički prikaz Grada Samobora, i to kao utvrde sa zidinama i kulama. Na karti su označena i relevantna strateška mjesta. Na Hirsvogeliusovoj karti iz 1539. godine (*Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Ishiae, finfimoruque regionum nova descriptio*), te na karti S. Glavača iz 1673.⁴⁰ godine, Samobor je prikazan shematski, s oznakama za župnu crkvu, naselje i utvrdu.

Razdoblje od početka XVII. do konca XVIII. stoljeća

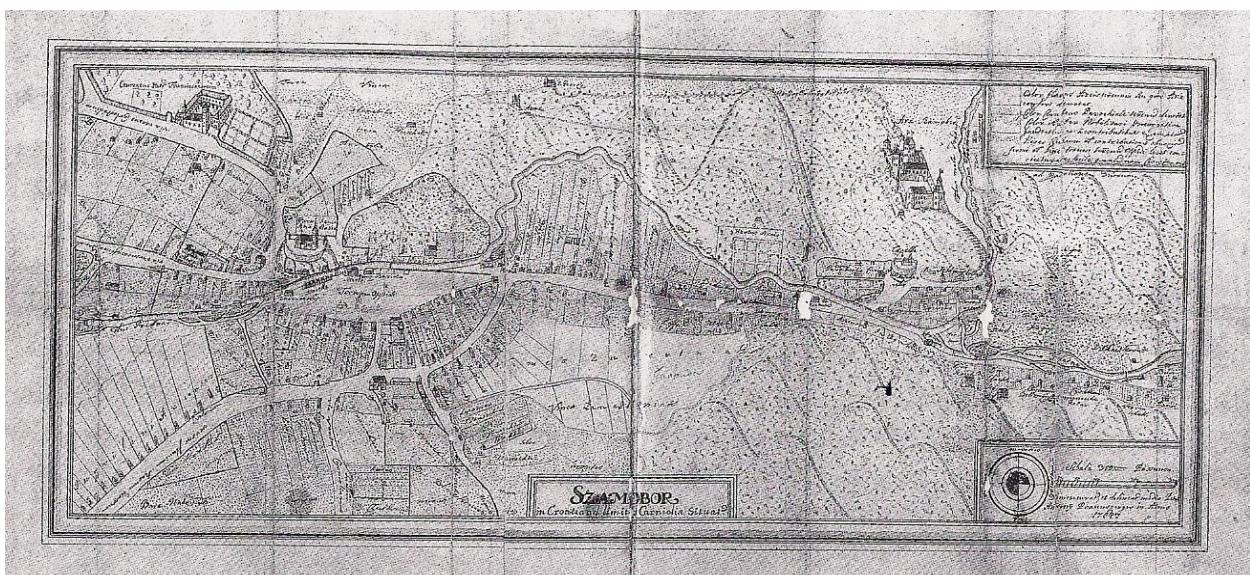

Na početku XVII. stoljeća sklapanjem mira u Srijemskim Karlovcima, 1606, prestaje turska opasnost.⁴¹ Za Hrvatsku, a time i za trgovište Samobor nastupa sigurnije razdoblje, iako još u znaku sukoba s vlasnicima grada.⁴² Te su okolnosti utjecale i na intenziviranje graditeljske djelatnosti: u blizini crkve sv. Anastazije gradi se škola i kuća za učitelja.⁴³ Od 1617. do 1623. godine, dolaskom franjevaca u Samobor, uz crkvicu sv. Marije u Polju gradi se samostan, koji je sasvim izgorio u požaru već 1640. godine.⁴⁴ Gradnja novog samostana traje od 1712. do 1721.⁴⁵ godine, a samostanska crkva Bl. Dj. Marije završena je 1733. godine.⁴⁶

Župna crkva građena je od 1671. do 1675., a gradnju je finansijski pomogla grofica Ana Jelisava Auersperg, supatrona crkve. Iz zapisnika kanoničkih vizita s početka XVII. stoljeća doznajemo da je stara župna crkva bila građena u gotičkom slogu, s lađom natkrivenom ravnim daščanim stropom i presvođenim svetištem, ali da je već bila vrlo trošna i premalena. Oko crkve se nalazio i groblje.⁴⁷

Vinogradari Giznika i Male Rakovice podigli su godine 1622., na brdu Tepec iznad grada, kapelu sv. Jurja, a oko 1751. godine sagrađena je kapela sv. Ane na Anindolu.⁴⁸

Samoborski geometar Antun Petar Praunsperger izradio je 1762. godine kartografski prikaz granica oppidi Szamobor, a godine 1764. i kartografski prikaz naselja Szamobor.⁴⁹

Na prvoj je, u maniri tadašnjeg načina kartiranja, prikazan prostor naselja koji je administrativno pripadao Samoboru. Naselje i glavne građevine izvan naselja prikazani su shematski.

Druga je karta prvi detaljan kartografski prikaz naselja, njegovih topografskih obilježja, kao i posjedovnih odnosa na temelju označene parcelacije. Građevna struktura prikazana je aksonometrijski. Okosnicu naselja tvore rječica Gradna, koja povezuje varoško središte s naseljem Taborec, podgrađem Staroga grada, te mreža današnjih ulica koje su nastale na trasama starih prometnih puteva. Formiran je i prostor trga, koji je nešto veći od današnjeg, a prostire se od početka današnje Starogradske ulice na zapadu (današnja Livadićeva ulica prikazana je kao dio trga) i Kleščićeve na istoku, a širina mu odgovara današnjoj. Mrežu ulica čine tokovi prometnih puteva koji vode prema Svetoj Nedelji, Zagrebu, Bregani (odnosno Sloveniji), te Jastrebarskom. Uz njih se vežu parcele koje su kraćom stranom orientirane na ulicu. Prema anketnom popisu iz 1774. godine⁵⁰, Samobor broji 208 domaćinstava, a to znači da je toliko bilo i stambenih objekata, zatim 5 mlinova na Gradni, od toga 2 u Taborcu, odnosno Gornjem Kraju, 7 mesnica na Trgu (Placu), i crkvu, 3 kapele, te samostan sa crkvom. Srednjovjekovna imovinska jednakost građana odražavala se u načinu gradnje i karakteru građevne strukture. Najčešći je tip prizemne ili jednokatne kuće, pravokutna izdužena tlocrta, s tročlanom dispozicijom unutrašnjeg prostora: dvije sobe (hiže) od kojih se jedna koristila kao radionica⁵¹ jer su se stanovnici bavili i obrtom i poljoprivredom - te kuhinja u sredini. Stanovnici varoši koji su zbog svog zanimanja morali privremeno boraviti u Samoboru stanovali su u takozvanim gradskim hižama (*inquilini arcenses*). U tom se zemljovidu spominju i najveći samoborski zemljoposjednici: plemećke obitelji Kralić, Malenić, Mesač, Saić. Izvan gradske jezgre nalazile su se plemećke kurije Bistrac i Rakovica.

Samobor XVIII. stoljeća možemo nazvati gradom, ponajprije zbog njegova administrativnog statusa i djelatnosti kojima se bavi njegovo stanovništvo. To je upravno (sudsko), školsko i trgovačko središte, te sjedište župe. Po svojim morfološkim karakteristikama i sastavu građevne strukture mnogo je bliži ruralnom naselju. Iz relativno ujednačene tipologije parcela i građevina svojim se volumenom, standardom stanovanja i veličinom parcele izdvajaju crkve i kapele te stambeni objekti plemstva (Malenić, Kralić, Saić, Ivlesač). Nalaze se u tadašnjim rubnim zonama, odnosno na pejzažno istaknutim lokacijama.

Potkraj XVIII. stoljeća Samoborski grad gubi fortifikacijsku ulogu, a poslije 1790. godine u njemu se više nije moglo stanovati.⁵² Stoga se za potrebe vlasnika grada u današnjoj Starogradskoj ulici gradi kurija Kiepac-Sulyok, a poslije, u prvoj polovici XIX. stoljeća, i vila Allnoch.⁵³ U podnožju, na Vugrinščaku, nalazile su se staje i gospodarske građevine, te vrtovi.

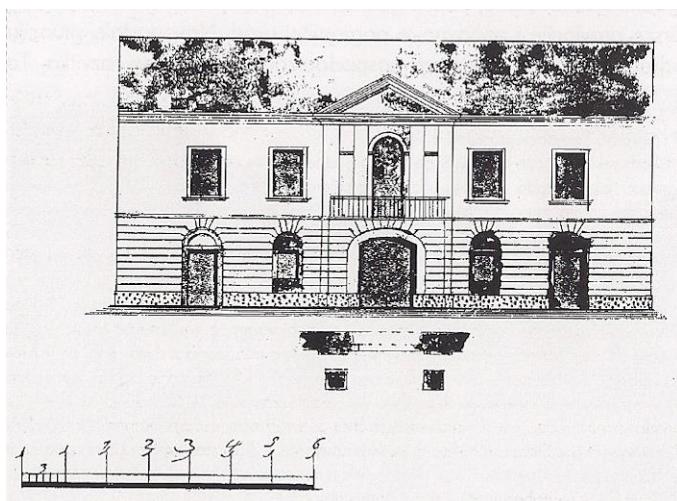
Jezgra Samobora je trg - *forum oppidi* - na kojem se zbog njegove sadržajne strukture odvija glavnina društvenog života naselja. Na njemu se nalaze građevine i sadržaji javne namjene: vijećnica, trgovina, škola, gostionice. Ulice i putevi sasvim su neuređeni, Plac je pun graba i grmlja, a korito Gradne nije regulirano pa je trg često bio poplavljivan.⁵⁴

Razdoblje od početka XIX. do polovice XX. stoljeća

Mirom u Schönbrunu, 1809. godine, Samobor ulazi u sastav francuske Ilirske provincije i ponovno je pogranični grad. Novonastala situacija određuje smjerove njegova gospodarskog i prostornog razvijanja. To razdoblje obilježuje intenzivnija izgradnja prometnica, a značajna je izgradnja ceste Bregana - Samobor - Sv. Nedelja - Kerestinec - Stupnik Karlovac. Iako Francuzi odlaze iz Samobora već 1813. godine, za sobom ostavljaju institucije koje su osnovali, primjerice poštu. Uspostavili su vezu poštanskom diližansom sa sumpornim vrelom u Heleni, na mjestu današnjeg kupališta Šmidhen, i tako upozorili na mogućnost njegova iskorištavanja.⁵⁵ Zbog društveno-ekonomskih promjena, kao što je ukidanje kmetstva, te raspadanje zadruga i usitnjavanje seljačkih posjeda, u grad dolazi novo stanovništvo u potrazi za novim oblicima izvora egzistencije. S druge strane, u grad dolazi i feudalni sloj stanovništva zbog novih mogućnosti što ih pruža gradска sredina, ponajprije u pogledu zahtjeva i kriterija stanovanja, ali i zbog orijentacije na nove oblike kapitalističkog načina privređivanja - osnivanja manufakturnih i industrijskih pogona. Samobor ostaje izvan trase željezničke pruge Zidani Most - Zagreb,⁵⁶ što se odrazilo i na interes za osnivanje značajnijih industrijskih pogona, koji je neznatan.

Iako se broj stanovnika Samobora u razdoblju od 1764. godine, kad je imao 208 domaćinstava i oko 1000 stanovnika, pa do 1869. godine utrostručio, narastao na 3060 stanovnika⁵⁷, doseljavanje na područje trgovista bilo je kontrolirano s obzirom na vjekovni status slobodne kraljevske varoši, koja ima pravo prijema novopridošlog stanovništva u status purgera.⁵⁸

Razdoblje u kojem je Samobor bio uključen u sastav francuske Ilirske provincije značilo je unošenje novih elemenata i novog pogleda na urbanu problematiku. Srušen je varoški toranj, jer je ometao brže odvijanje prometa Starogradskom ulicom, a dotadašnja cesta prema Svetoj Nedelji, koja je vijugala samoborskim poljem, zamjenjena je novom, pravocrtno trasiranom cestom. Projektirao ju je francuski inženjer Lotemand, a građena je od 1809-1813. godine, s obostrano zasađenim drvoredom jablanova.⁵⁹

Na najkvalitetnijim lokacijama izvan uže jezgre naselja, osim već zatečenih, koji se preuređuju, počinju se graditi i novi dvorci, kurije i ladanske kuće plemstva koje dolazi u grad s okolnih imanja ili iz inozemstva. U pravilu se okružuju reprezentativnim parkovnim površinama, kao npr. Balagovi dvori, kurije Bistrac, Rakovica, Molvice, Bregana, dvorac Reiser u današnjoj Langovoј ulici, kurija Kiepach - Sulyok u Starogradskoj ulici.⁶⁰ Padine okolnih brda, Anindola, Giznika i Stražnika bile su zasađene vinogradima uz koje su se nalazile klijeti - hisovi. Na početku XIX. st. započinje i transformacija građevne

strukture urbane jezgre koju su inicirali požari potkraj XVIII. stoljeća. Dotadašnja građevna struktura, koja je, tipološki promatrano, imala karakteristike tradicijske (ruralne) arhitekture, ustupa mjestu suvremenijoj gradnji - malogradskoj kući s obilježjima urbane arhitekture, ali je po svojoj prostornoj organizaciji, dimenzijama te oblikovanju, lokalna varijanta dominantnog stila. U prizemljima se otvaraju trgovine, gostonice ili radionice, dok se katni dio kuće koristi za stanovanje. Urbana matrica Samobora nije se bitno

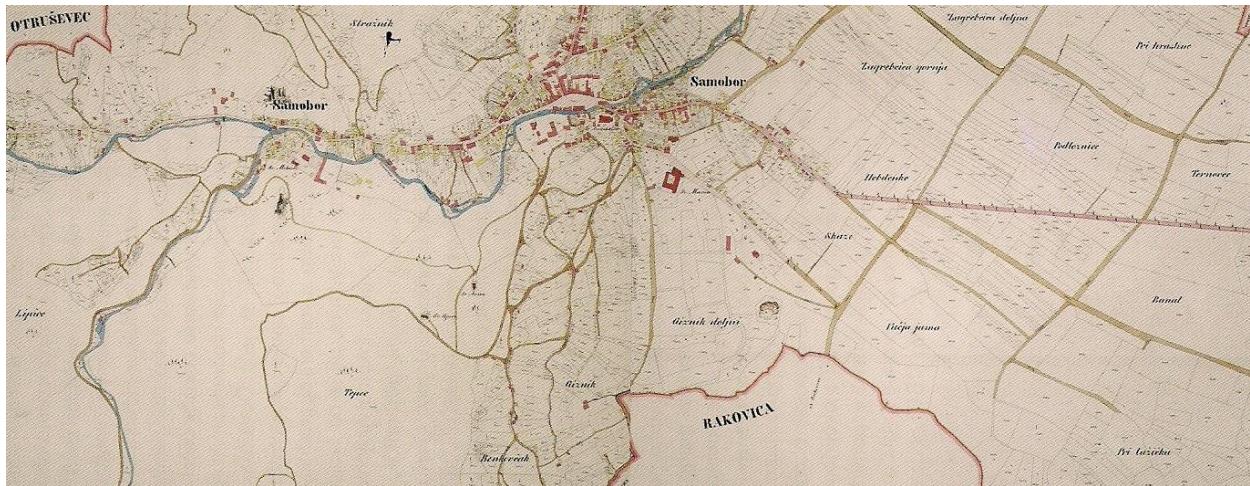
promijenila u odnosu na onu iz sredine XVIII. stoljeća, osim što se formiraju novi putevi i ceste prema Anindolu i Gizniku, uz koje započinje nova stambena gradnja.⁶¹

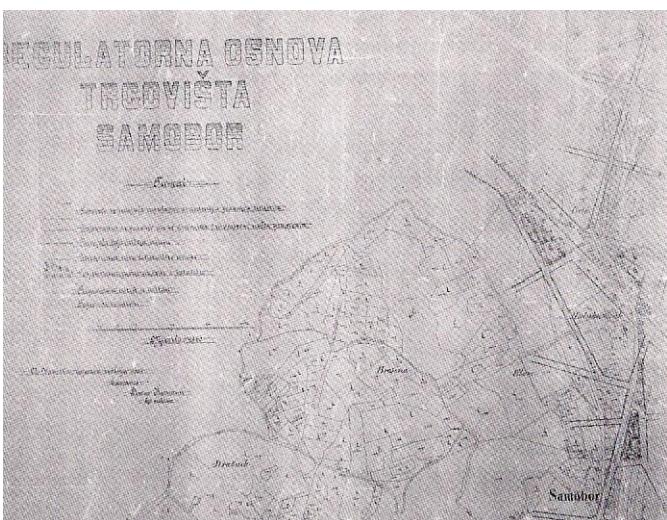
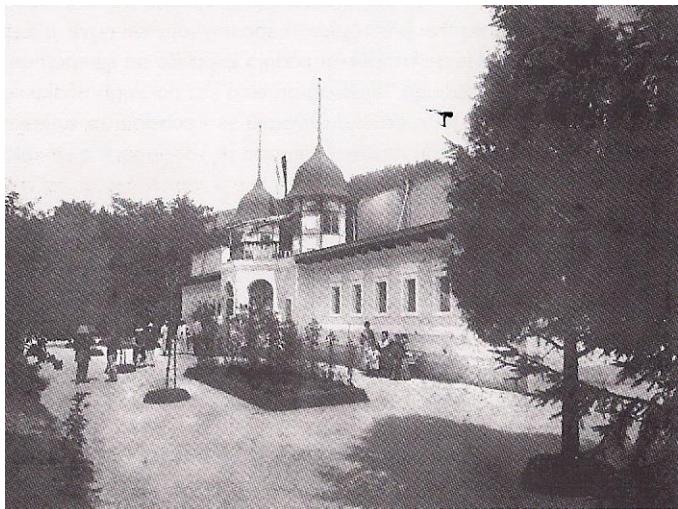
Glavne gospodarske djelatnosti Samobora do XIX. st. te prihodi općine ostvaruju se obrtom i trgovinom, koja se razvija održavanjem sajmova i zahvaljujući položaju Samobora, tj. blizini prometnih tokova (kirijašenje i splavarenje Savom) i granici sa slovenskim zemljama. Devetnaesto stoljeće znači prekretnicu u urbanom razvoju grada i usmjerenje na nove oblike gospodarskih djelatnosti - koje nameću tehnička dostignuća

vremena. Budući da nije bilo uvjeta za intenzivniji razvoj industrije, rješenje za rast grada traži se u razvoju turizma i djelatnosti na osnovi turističke ponude. Preduvjeti su postojali: blizina velikog grada - Zagreba, dobra cestovna povezanost s okolinom, kao i prirodni i graditeljski potencijali. Začeci turističke ponude zamjećuju se već u XIX. stoljeću kad se Samobor ubraja u turistička i lječilišna mjesta u Hrvatskoj. Na početku XIX. stoljeća (1810. godine) otvoren je i prvi Hotel K gradu Trstu na današnjem Trgu kralja Tomislava 3, kojim su se pretežno koristili putnici i kirijaši koji prolaze kroz Samobor na putu prema Zagrebu, odnosno Ljubljani i Trstu.⁶² Na glavnom trgu sagrađena je (1825.-1836.), prema projektu zagrebačkog graditelja Bartola Felbingera, općinska vijećnica, a nešto kasnije, s njene istočne strane i kuća trgovca Bahovca.

Prva katastarska izmjera područja Samobora izvršena je 1860. godine i bila je temelj za izradu "Sreditbene osnove" iz 1865. godine,⁶³ donesene za vrijeme načelnika Lj. Šmidhena, kao prvog prostorno- planskog dokumenta kojim se regulira prostorno uređenje naselja. Taj se dokument izrađuje gotovo paralelno s prvom Regulatornom osnovom grada Zagreba (1868). Planirani su i u relativno kratkom vremenu izvedeni

sljedeći zahvati: uvodi se kanalizacija, uređuju ili popločavaju ulice, uvodi se javna rasvjeta, regulira se Gradna, pošumljava ogoljeli Stražnik, uređuje kupalište, uređuje park Anindol, otvaraju se nove mesnice i klaonice, uspostavljaju se nove ulice. Godine 1862. u Sv. Heleni započinje gradnja kupališta na sumpornom vrelu, na mjestu dotadašnjeg "zimskog prelasci", a na Vugrinščaku se 1889. otvara hidropsatsko kupalište. Otvaraju se i pansioni za smještaj gostiju. Zbog brige o izgledu naselja osnovano je 1886. godine Društvo za poljepšanje Samobora.⁶⁴

Iako u Samoboru industrija nije bila jače zastupljena, otvoreno je potkraj XIX. i na početku XX. st. nekoliko novih industrijskih pogona, uglavnom izvan urbane jezgre⁶⁵ Rudnik bakra u Rudama, iako teritorijalno ne pripada urbanom prostoru Samobora, posredno je imao utjecaja na razvoj grada. U dokumentima se spominje od XVI. stoljeća, kad je bio u vlasništvu gospodara grada Samobora L. Grubera.

S rudnikom je bila vezana i bakrana u Hamoru, koja je prvotno pripadala Rudama. Na početku XIX. stoljeća imao je Samobor i pivovaru na Jelačićevu zemljištu, a sredinom stoljeća na Wiesnerovu imanju u Langovoј ulici. Prvu modernu pekarnicu uredio je Ignac pl. Kiepac u zidanicama ispod Staroga grada. U Osredku je pokraj stare staklane, "Glažute" (1839), barunica Kulmer osnovala 1870. i novu, ali su obje propale već na početku XX. stoljeća. Na početku XX. stoljeća radila je tvornica biljarskih štapova baruna Allnocha u Bregani, a tvornica opeka Švarić, Ulri i Trepo, bila je osnovana je 1884. Tvornica drvene robe, u posjedu braće Falzari, osnovana je 1907., tvornica boja "Chromos" utemeljena je 1923, a poslije Prvoga svjetskog rata osnovana je Samoborka, tvornica umjetnog kamena.

Godine 1870. Samobor je zakonom svrstan u kategoriju seoskih općina, a za vladavine Khuena Hedervarija zbog ekonomskе krize započinje proces iseljavanja iz Samobora, osobito u Ameriku. Samobor 1857. godine broji 3186 stanovnika, 1869. godine 3060, 1900. godine 2847, a 1911. godine 2735 stanovnika⁶⁶ Samobor 1901. godine dobiva vicinalnu (uskotračnu) željeznicu s postajom, koja ga povezuje sa Zagrebom, a osim turističkog značenja imala je i gospodarsko jer pospješuje razvoj trgovine, osobito vinom i voćem.

Za povijest urbanizma Samobora veliko značenje ima Regulatorna osnova trgovišta Samobor, izrađena 1904. godine.⁶⁷ Potpisao ju

je kraljevski inžinir Gustav Hermann. Iako je očuvan samo dio plana, koji sadrži legendu i katastarski list koji obuhvaća prostor sjeverno od raskrižja ulice Lj. Šmidhena i J. Jelačića, jasna su temeljna planerska polazišta. Planerski stav temelji se na načelima urbanizma vrtnoga grada; projektirana je nova trasa

željeznice, javni nasadi, perivoji i šetališta, a planirana su područja za gradnju ljetnikovaca, za tzv. *otvoreni način građenja*. Prema toj regulaciji, koja je zacrtala koridor tzv. Zapadnog šetališta, izgrađena je nekoliko desetljeća kasnije Betonska cesta, ali bez prateće hortikulturne obrade, koja je uključivala i javno zelenilo (perivoje i nasade) i dvostrukе drvorede.

Zbog gospodarskog usmjerenja prema turizmu, briga o komunalnom redu i izgledu grada bilo je vrlo izražena; otvoren je novi gradski perivoj uz Mlinsku ulicu, trasirane su nove ulice, a one starije dobine su uređene nogostupe, izrađene su pločice s kućnim brojevima i natpisi za Trg. Godine 1902. općina kupuje samoborski Stari grad od tadašnjeg vlasnika grota Montecuccolija i počinje ga uređivati radi njegova uključivanja u turističku ponudu.⁶⁸ U podnožju Staroga grada, na Vugrinščaku, 1901. godine počinje se graditi Hidropatički zavod kao lječilište s kupalištem i fizikalnom terapijom, prema projektu zagrebačkog graditelja Martina Pilara.⁶⁹ Uz kupalište se otvara i Hotel Lavica u preuređenim gospodarskim zgradama Livadićeva dvorca, a duž Gradne ih povezuje šetnica.

Plannic i Pacovsky (1929). Na početku Starogradske ulice 1919. godine sagrađena je vila Prohaska, a u Perkovčevoj ulici stambeno poslovna kuća prema projektu graditelja Ota Mundera. U Zagrebačkoj ulici, u blizini kolodvora, Tvrnica cementne industrije prema projektu arhitekta Gabrića 1919. godine gradi kuću sa stanom za poslovođu i prostorije poslovnice. Arhitekt Gabrić za istog je naručitelja projektirao i stambene vile za inženjere u današnjoj Žumberačkoj ulici.⁷⁰ To je prvo projektirano stambeno naselje u Samoboru sagrađeno prema obrascu cottage. Riječ je o četiri stambene vile okružene zelenilom, kojima se nastavlja tradiciju samoborskog rezidencijalnog stanovanja u obliku malih dvoraca i vila okruženih

Urbanu preobrazbu doživljava u to vrijeme i prostor najuže gradske jezgre; osim za grad važnih do tada izvedenih građevina na Trgu, kao što su općinska vijećnica, Hotel K gradu Trstu, stara ljekarna, grade se i nove: Kleščićeva ljekarna K zlatnom anđelu (1908.), zgrada Samoborske štedionice (1910.), prema projektima samoborskog arhitekta Franje Gabrića. Preko rječice Gradne iz Perkovčeve ulice prema Trgu 1906. godine sagrađen je armirano-betonски most raspona 20 metara. Veliki infrastrukturni zahvati bili su gradnja vodovoda 1913. godine, te gradnja električne centrale 1921. godine. Vili Wagner u Langovoј ulici (sagrađena 1891.), kao jednoj od najljepših samoborskih vila, okruženoj reprezentativno uređenim perivojem, dograđen je 1908. godine kat. 12 1901. godine datira dozvola za gradnju vile Grahor u Jurjevskoj ulici br. 7, a 1903. gradi se vila Huth na Gizniku. U Starogradskoj ulici sagrađena je vila Suhodol (1908.), nešto kasnije u Šmidhenovoj ulici stambene kuće - vile:

perivojima. Prema istom urbanističkom obrascu izvedeno je potkraj tridesetih godina XX. stoljeća i naselje crnih vila u ulici Angera na Gornjem kraju.

Prvi prostorno planski dokument nakon Drugoga svjetskog rata – idejna studija urbanističkog plana - izrađen je 1956. godine u Urbanističkom institutu SR Hrvatske.⁷¹ U njemu su na temelju povijesne analize prostora zacrtani pravci budućeg razvijanja grada. U to je vrijeme Samobor bio sjedište općine, unutar zagrebačkog kotara, a imao je 5000 stanovnika. Njegova je industrija imala dopunski karakter u odnosu na zagrebačku, s većim pogonima "Končara", Fotokemike" i Chromosa". Samobor je definiran kao tip grada prazničkog turizma.

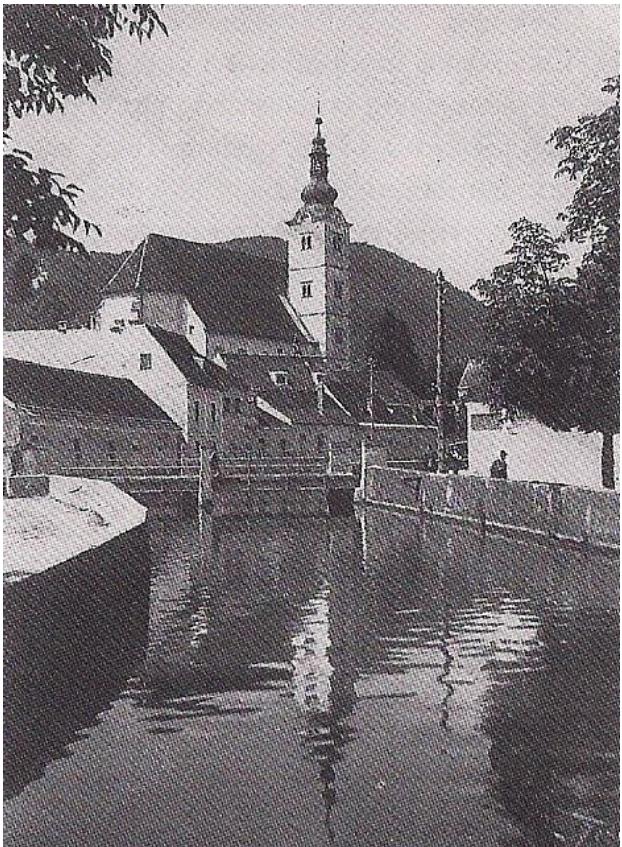

naglasak u tom planu dobili su mlinovi uz Gradnu, za koje je bilo predviđeno prenamjena u restauracije i kavane. Individualnoj stambenoj gradnji namijenjeni su prostori po obroncima Stražnika i Giznika. Osnovna je značajka ovog plana sagledavanje kulturno-povijesne i ambijentalne vrijednosti zatečenog prostora povijesne jezgre, koji postaju temelj za usmjeravanje daljeg gospodarskog i urbanističkog razvoja grada. Nije posvećeno dovoljno pažnje značajkama i kvalitetama prirodnog pejzaža, te njegovu utjecaju na formiranje urbanog prostora. To se ponajprije odnosi na obronke Stražnika i Tepca: Anindol i Gznik, koji ovim planom postaju zone za individualnu stambenu gradnju, bez isticanja zahtjeva da se uspostavi kvalitetan odnos s pejzažom i morfološkim obilježjima terena. Drugi je nedostatak tog plana što ne sagledava vrijednost kontaktne povijesne jezgre Samobora, a koju tvore "centralno", "južno" i "sjeverno" naselje.

Godine 1961. stupa na snagu Generalni plan Samobora,⁷² rad Urbanističko-arhitektonskog projektnog biroa "AR- 59", koji je podloga za izradu provedbenih urbanističkih planova. Te se godine donosi i Urbanistički plan mikrorajona Južno naselje, koje se predviđa kao rezidencijalna zona, s obzirom na to da u širem gradskom kontekstu ima značenje ulazne panorame grada. Međutim, na osnovi tog plana realiziraju se objekti čijom se dispozicijom, gabaritima (P+3 i P+5) i morfolojijom negiraju polazne pretpostavke formiranja kvalitetne ulazne slike grada. Godine 1963. donosi se plan mikrorajona "Anindol" i "Kolodvorsko naselje" s tipom individualne stambene gradnje.

Godine 1968. Urbanistički institut SR Hrvatske revidira GUP.⁷³ Osnovne su pretpostavke revizije GUP-a: organizirati nove sklopove gradnje u vidu mjesnih zajednica, a razvoj grada usmjeriti u smislu industrijske i zdravstveno-turističke djelatnosti. Stoga je bilo planirano velika površina za gradnju turističko-ugostiteljskog centra Šmidhen.

Razvoj grada predviđao je širenje centralnih sadržaja na prostore duž Gradne. U Perkovčevoj ulici predviđeni su poslovno-trgovački sadržaji visine P+1, iznimno P+2 za pojedine objekte likovne akcente. Podcentri su bili predviđeni istočno od Perkovčeve i zapadno od Šmidhenove ulice- Parkovne su površine bile zamišljene kao pješačka promenada uz Gradnu/ na koju se nadovezuje postojeći park (novi perivoj s dječjim igralištem). Šmidhenovo kupalište ! zona Vugrinščak ostaju kao turističko- rekreativske površine. Poseban

Godine 1975. usvojen je Prostorni plan općine Samobor i Urbanistički plan grada Samobora.⁷⁴ Sukladno društveno ekonomskim prepostavkama razvijanja općine i grada Samobora, koje su se temeljile na razvijanju industrije i prerastanju Samobora u industrijski centar, GUP-om su određene velike površine za smještaj industrije, i to na istočnim i sjevernim rubnim gradskim zonama. Radi zaštite povjesne jezgre i rasterećenja centralnih dijelova grada od tranzitnog prometa tada su planirane gradske obilaznice. Novoplanirana brza gradska prometnica, paralelno sa Starogradskom ulicom, trebala je proći obrovcima Stražnika, povezujući promet iz smjera Bregane sa smjerom prema Jastrebarskom, i druga istočna obilaznica, koja je tranzitni promet iz smjera Zagreba te planiranu istočnu industrijsku zonu trebala povezati s planinskim naseljima općine, cestom i tunelom preko Rakovice. Planom je predloženo da zbog posjedovanja atraktivnih površina za rekreativnu i aktivnu odmor, rekreativnu, turizam i ugostiteljstvo postanu osnovni nositelji razvoja općine.

Godine 1981. Odlukom o izradi izmjene i dopune Prostornog plana općine Samobor i Generalnog urbanističkog plana grada Samobora inicirana je revizija GUP-a iz 1975. godine. Tako se 1986. godine donosi GUP grada Samobora⁷⁵ u kojem je jedno od polazišta bilo održavanje vinograda i klijeti te očuvanje prirodnog pejzaža. Stoga je bilo predloženo smanjivanje granica grada, s idejom da se dalji prostorni razvoj prilagodi vrijednostima povjesno urbane fizionomije Samobora. Posebna je važnost pripisana potezu uz Gradnu, te očuvanju neizgrađenih rubnih dijelova grada. Bilo je planirano je da će osim postojećih 13.000 stanovnika u Samoboru moći živjeti još 12.000.

Iste godine Urbanistički zavod grada Zagreba izrađuje Provedbeni urbanistički plan centra Samobora. Utvrđeno je da u samom gradskom središtu još uvijek ima nedovršenih ili neadekvatno definiranih blokova koje umanjuju ambijentalne vrijednosti povjesne jezgre. S namjerom da se prostorno i strukturalno takve lokacije oblikuju što kvalitetnije, bio je 1989. godine raspisan natječaj za urbanističko-arhitektonsko idejno rješenje centra grada Samobora. Na žalost, natječajem nisu dobivena odgovarajuća rješenja. Urbanistički problemi narušili su se riješiti izradom Detaljnog plana uređenja dijela centra Samobora, na kojemu se počelo raditi u Urbanističkom zavodu grada Zagreba 1999. godine, ali još nije dovršen. U međuvremenu je bio raspisan urbanističko-arhitektonski natječaj za uređenje Trga kralja Tomislava, 1999. godine, kao podloga za izradu projekta uređenja.

Današnje oblikovanje partera i urbane opreme samo je djelomičan rezultat prvonagrađenog natječajnog rada autora Ergić, Ilić, Petrić, Milutin.

Autor teksta: dr.sc. Biserka Bilušić Dumbović

Da bi se dobila što kvalitetnija urbanistička i arhitektonska rješenja, grad je Samobor u novije doba raspisao niz urbanističko-arhitektonskih natječaja:

- 1969. Javni urbanističko arhitektonski natječaj za SRC Šmidhen
- 1970. Pozivni arhitektonski natječaj za Dom umirovljenika u Samoboru
- 1986. Javni urbanističko arhitektonski natječaj za idejno rješenje centra Samobora
- 1998. Javni arhitektonski natječaj za idejno rješenje autobusnog kolodvora
- 1999. Javni urbanističko arhitektonski natječaj za uređenje Trga kralja Tomislava u Samoboru
- 2000. Javni natječaj za idejno urbanističko i skulptorsko rješenje spomenika samoborskim braniteljima i parka domovinske zahvalnosti
- 2001. Pozivni arhitektonski natječaj za idejno rješenje sportske Dvorane.

- 2007. Javni, opći i državni anonimni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja rekonstrukcije i uređenje prostora postojeće tržnice u Milakovićevoj ulici u Samoboru, (objava 29.10.2007. god).
- 2008. Javni, opći i državni anonimni natječaj za urbanističko-arhitektonsko rješenje Osnovne škole Farkaševac
- 2008. Otvoreni (javni i pozivni) natječaj, anonimni, državni, u jednom stupnju za izradu idejnog urbanističko - arhitektonskog rješenja ŠIRI CENTAR u Samoboru, za prostor između potoka Gradne, Komparove i Gajeve ulice u Samoboru
- 2009. Otvoreni javni, anonimni, državni, u jednom stupnju natječaj za izradu idejnog arhitektonskog rješenja za izgradnju poslovne zgrade centra LIDL u Samoboru
- 2009. Pozivni, u jednom stupnju natječaj za izradu arhitektonskog idejnog rješenja obiteljske kuće na lokaciji Stražnik u Samoboru
- 2010. Pozivni, arhitektonski u jednom stupnju natječaj za izradu idejnog arhitektonskog rješenja stambenih i više stambenih građevina u obuhvatu UPU-a ŠIRI CENTAR u Samoboru, u vlasništvu D.P. "Gradnja" d.o.o. Samobor i gosp. Slavka Batura iz Samobora

- 2010. Pozivni, arhitektonski u jednom stupnju natječaj za izradu idejnog arhitektonskog rješenja više stambenih građevina u obuhvatu UPU-a ŠIRI CENTAR u Samoboru, u vlasništvu tvrtke Gradnjapromet d.o.o. iz Strmca Samoborskog

PROSTORNI PLANOVI

Izmjene i dopune Prostornog plana uređenja Grada Samobora (PPU)

- Izvješće o javnoj raspravi o prijedlogu izmjena i dopuna urbanističkog plana uređenja Starogradska-Vugrinščak u Samoboru
- Izmjene i dopune Prostornog plana uređenja Grada Samobora – 2014.
- Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o donošenju Prostornog plana uređenja grada Samobora(Službene vijesti 3/14)
- Odluka o ispravci grešaka u grafičkom dijelu elaborata odluke o donošenju prostornog plana uređenja grada Samobora (Službene vijesti 2/15)

Važeći DPU (Detaljni planovi uređenja) i UPU (Urbanistički planovi uređenja)

- Urbanistički plan uređenja mješovite zone Sitnice I. u Samoboru
- Detaljni prostorni plan LUG
- Urbanistički plan uređenja SRZ Savrščak
- Urbanistički plan uređenja Stražnik
- Urbanistički plan uređenja Širi centar
- Urbanistički plan uređenja radne zone Celine – istok

- Detaljni plan uređenja GIZNIK
- Detaljni plan uređenja gradskog groblja Otruševec
- Urbanistički plan uređenja Centar I., Samobor
- Detaljni plan uređenja Šmidhen I. u Samoboru
- Detaljni plan uređenja sanacije Trebež
- Izmjene i dopune detaljnog plana uređenja sanacije Trebež
- Urbanistički plan uređenja Istočnog naselja u Samoboru
- Urbanistički plan uređenja Starogradska – Vugrinščak u Samoboru
- Izmjene i dopune urbanističkog plana uređenja Starogradska - Vugrinščak u Samoboru
- Urbanistički plan Gornji kraj

DPU i UPU u proceduri donošenja

- Izvješće o javnoj raspravi za UPU GZ BOBOVICA 2 u Samoboru
- Odluka da za izradu Urbanističkog plana uređenja Gospodarske zone Bobovica 2 u Samoboru nije potrebno provesti stratešku procjenu utjecaja na okoliš
- Pokretanje postupka strateške procjene utjecaja Urbanističkog plana uređenja Gospodarske zone Bobovica 2 na okoliš

- Javna rasprava o prijedlogu odluke o donošenju urbanističkog plana uređenja gospodarske zone Bobovica 2 u Samoboru (Grafički dio)
- Javna rasprava o prijedlogu odluke o donošenju urbanističkog plana uređenja gospodarske zone Bobovica 2 u Samoboru (Tekstualni dio)
- Urbanistički plan uređenja Gospodarske zone Bobovica 2 u Samoboru
- .
- Urbanistički plan uređenja Kristal